

ISSN 2181-7324

**O'ZBEKISTON
MILLIY
UNIVERSITETI**

XABARLARI

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
YO'NALISHI**

БЕСТНИК НУУЗ

News of the NUUz

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АКТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

**JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN**

**2025
1/3/1**

**Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi**

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Suleymanov R.X. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Musayev N.U. – t.f.d., prof.

Urakov D.J. – t.f.d., prof.

Xolikulov A.B. – t.f.d., prof.

Yermetov A.A. – t.f.d., prof.

Zuyev A.S. – t.f.d., prof.

Jesus Fuensanta. – t.f.d., prof

Muxamedova D.G. – psix.f.d., prof.

Karamyan M.X. – psix.f.d., prof.

Rasulov A.I. – psix.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Sobirova U.F. – sots.f.d., prof.

Xudaykulov H.J. – ped.fan.d., prof.

Miroslav Ballay – PhD, prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sadullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Abdurahmonova N.Z. – fil.f.d., prof.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., dots.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

Tarix

Barotov S. XVII asrning ikkinchi yarmi-XVIII asrning oʻrtalarigacha boʻlgan davrda Buxoro xonligida xalq qoʻzgʻolonlari	4
Djurayev R. XX asrning 60-70-yillarida Oʻzbekiston SSRda chorvachilik holati	7
Madyarova S. Turkiston davlat universiteti tarix-filologiya fakulteti faoliyatiga doir.....	10
Narziyev N. Forish tumani folklor anʼanaviyning entomadaniy xususiyatlariga doir mulohazalar	14
Salayev U. Janubiy Orolboʻyi hududida eneolit davri turar-joylarida arxeologik izlanishlar	17
Toraev A. Расселение казахов в Узбекистане	19
Tojiyev B. Uilyam Murkfortning Buxoro amirligidagi faoliyati	23
Tyaboeva Z. Научное исследование реставрации исторических памятников в Узбекистане (на примере города Самарканда)	26
Usarov U., Mamatmurodov O. Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi davrida Samarqand viloyatining qishloq xoʻjaligi tarixining manbashunosligi	29
Shodmonov X. The role of museums in implementing state policy for youth in Uzbekistan.....	32
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayev A. Oʻzbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirishning dialektik zaruriyatini oʻrganishning ayrim masalalari	35
Agʻayeva D. Talabalarni pedagogik faoliyatga kirishishda motivatsiya va psixologik tayyorlik	38
Arzieva B. Models and approaches to developing intercultural competence.....	41
Asadullayeva G. Boʻlajak kimyo oʻqituvchilarni xalqaro baholash TIMSS tadqiqotiga tayyorlashda tabiiy fanlar savodxonligini rivojlantirish metodikasi	44
Asqarova Z. Oʻzbekiston zamonaviy sanʼatida Oʻrta asr Sharq miniatyura sanʼati mavzularining badiiy talqini	47
Axmedova A. Yozma tarjima koʻnikmasini turli til korpuslari asosida rivojlantirishning nazariy asoslari	50
Bazarboeva N. Oilaviy munosabatlarda tolerantlikni taʼminlovchi mexanizmlar.....	53
Beknazarov P. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida jismoniy tarbiya darslarining samaradorligi oshirish	56
Berdiqulova N. Oliy taʼlim muassasalarida axborot texnologiyalariga oid fanlardan toʻgaraklarni tashkil etishning pedagogik modeli.....	59
Davletyarova N. Innovative methods of teaching english in medical universities using communication technologies.....	62
Dulanbayeva O. Mutolaa fenomenini talqin etishning zamonaviy konsepsiyalari	65
Jammatov J. Umumtaʼlim maktabi oʻquvchilarining jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligini monitoringini amalga oshirish dasturi	68
Jamolova M. Emotsional va ijtimoiy intellektning oʻqituvchilar kasbiy oʻzligini anglashda roli	71
Jonibekov D. Informatika va axborot texnologiyalari fani darslarida raqamli didaktik vositalardan foydalanish (learningapps.org platformasi misolida).....	74
Jumaniyozov Y. Psixologiyada farzand tarbiyasida otalik rolining xususiyatlari	77
Ishmuradova G., Mirzayev E. Boʻlajak texnologik taʼlim oʻqituvchilarining konstruktiv kompetentligini takomillashtirish metodikasi	80
Kaliqnazarova G. Oʻqitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning xususiyatlari	83
Kasimov S. Talabalarining fizikadan mustaqil ishlarini tashkil etish muammolari	86
Mavlanova N. Tanqidiy fikrlashning zamonaviy pedagogika va psixologiyada tutgan oʻrni	89
Madraximov A. Zamonaviy dunyoning ijtimoiy tarmoqlar taʼsiridagi manzaralari	92
Majidova M. Перспективы исследования нарративной компетентности дошкольников	95
Mannopova R. Xorijiy til koʻnikmalarini oʻqitishda sunʼiy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari (tinglash va oʻqish koʻnikmalari misolida).....	98
Matlatipova M. Linguistic and psycholinguistic foundations of read-alouds in teaching english	102
Maxmudov Z. Lotin tili va tibbiy terminologiya fanini oʻqitishda interfaol dars oʻtishning ahamiyati va uslublari	105
Makhmudov A. The function and significance of the higher education sector in the community	108
Mirzachayev A. Abu Hanifa mazhabi vakillarining qarashlari va ijtimoiy-falsafiy tahlili	110
Miryusupova N. Maktabgacha talimni boshqarishda strategik yondashuvlar.....	112
Mumindjanova N. Professional taʼlimda oʻquvchilarning kasbiy-ekstremal kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	115
Musayev O., Shapsanova N. Oilalardagi maʼnaviy qadriyatlar transformatsiyasining oʻziga xos xususiyatlari	118
Muslimova D. Effective methods for developing english speech skills in visually impaired students through audio technologies	121
Mutalipova F. Bolalar agressiv xulqning shakllanishiga taʼsir etuvchi ijtimoiy psixologik omillari	124
Muxammadiyeva O., Majidova O. Yosh avlodni tarbiyalashda sharq mutafakkirlari taʼlimotining oʻrni	127
Muxitdinova X. Xorijliklarga oʻzbek tilini oʻqitishning oʻquv-dasturiy taʼminoti holati va dolzarb vazifalar	130
Narxodjayeva X. Oʻquvchilar nutq madaniyatini oʻstirish vositalari	133
Nizamov A. Elektron taʼlimning pedagog kadrlar uzluksiz kasbiy rivojlanishidagi oʻrni	136
Nishonov A. Mafkuraviy immunitetning falsafiy, psixologik-pedagogik asoslari	139
Niyazova M. Проблемы преподавания французского языка как иностранного.....	142
Normamatova M. Ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirishning dolzarb masalalari	145
Normurodov D. Yangi davr Gʻarb falsafasida fuqarolik jamiyatiga doir gʻoyalar rivoji.....	148
Norchayev A. Talabalarining muhandislik kompetentligini rivojlantirishning didaktik asoslari	152
Nurmetova F. Oʻzbekiston – Janubiy Koreyaning taʼlim sohasidagi hamkorligi	155
Odiljonova A. Talabalarda kreativlik xususiyatlari namoyon boʻlishining nazariy metodologik asoslari	158
Otanazarova Y., Djurayeva G. Economic and cultural factors influencing skilled migration between China and Taiwan	161
Ochilov J. Jamiyatga antropogen va texnogen sivilizatsiyalar taʼsirining ontologik talqini.....	164
Rajabov J. Tarmoqlarni qurishda qoʻllaniladigan arxitekturalar.....	167
Rahimnirzaev C. Социально-психологическая значимость благополучия сотрудников современных организаций.....	170
Saidova N. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining tayyorlashda aralash taʼlim texnologiyasini imkoniyati	173
Sattorova M. Umumtaʼlim maktablarida inklyuziv taʼlimni tashkil etishning pedagogik psixologik aspektlari	176
Salamov X. Yoshlar maʼnaviy-mafkuraviy kamolotida buyuk ajdodlarimiz diniy va dunyoviy qarashlarining oʻrni.....	179

Sirojiddin BAROTOV,
O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi
E-mail: sirojiddinbaratov1985@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti O.Normatov taqrizi ostida

POPULAR UPRISINGS IN THE BUKHARA KHANATE FROM THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY TO THE MID-18TH CENTURY

Annotation

This article analyzes the popular uprisings that took place in the Bukhara Khanate from the second half of the 17th century to the mid-18th century. In particular, it highlights the main factors behind these uprisings, including the increasing tax burden, the oppression of local officials, droughts, and the intensification of internal conflicts, which led to a sharp decline in the living standards of the population. The study also reveals that some uprisings took on a large-scale character and, in certain cases, were used as a political tool by the leaders of major tribal groups.

Key words: Zarafshan Valley, Miyonqol Region, "The Second Sahibqiron," Qurama, Mountainous Badakhshan, historian, Kazakhs, Karakalpaks, political fragmentation, Yuz tribe, Hisor Uprising, monetary reform, Parvonachi, Kafir Khan, Qizilbash.

НАРОДНЫЕ ВОССТАНИЯ В БУХАРСКОМ ХАНСТВЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII – СЕРЕДИНЕ XVIII ВЕКА

Аннотация

В данной статье анализируются народные восстания, происходившие в Бухарском ханстве во второй половине XVII – середине XVIII века. В частности, выделяются основные причины восстаний, такие как усиление налогового бремени, насилие со стороны местных чиновников, засуха и обострение внутренних вооружённых конфликтов, что привело к резкому снижению уровня жизни населения. В исследовании отмечается, что ряд восстаний носил масштабный характер, а в некоторых случаях использовался лидерами крупных племён как политический инструмент.

Ключевые слова: Зеравшанская долина, регион Миёнқалъ, «второй Сахибқирон», Курама, горный Бадхашан, историк, казахи, каракалпаки, политическая раздробленность, племя Юз, Гиссарское восстание, денежная реформа, парваначи, Кафирхан, кызылбаши.

XVII ASRNING IKKINCHI YARMI-XVIII ASRNING O'RTALARIGACHA BO'LGAN DAVRDA BUXORO XONLIGIDA XALQ QO'ZG'OLONLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada XVII asrning ikkinchi yarmi – XVIII asrning o'rtalariga qadar Buxoro xonligida sodir bo'lgan xalq qo'zg'olonlari tahlil qilingan. Xususan, mazkur davrda qo'zg'olonlarning asosiy omillari sifatida soliqlar yukining ortishi, mahalliy amaldorlarning zo'ravonligi, qurg'oqchilik va o'zaro urushlarning kuchayishi natijasida xalq turmush darajasining keskin pasayib ketganligi ko'rsatiladi. Tadqiqotda qo'zg'olonlarning keng qamrovli tus olgani va ba'zi hollarda yirik qabilalar sardorlari tomonidan siyosiy vosita sifatida ishlatilganligini ko'rish mumkin.

Kalit so'zlar: Zarafshon vodiysi, Miyonqol mavzesi, "ikkinchi sohibqiron", qurama, tog'li Badaxshon, muarrix, qozoqlar, qoraqalpoqlar, siyosiy tarqoqlik, yuz urug'i, Hisor qo'zg'oloni, pul islohoti, parvonachi, Kofirxon, qizilboshlar

XVII asrning 50-yillari o'rtalaridan e'tiboran Xiva xonligi qo'shinlarining Buxoro xonligi viloyat va tumanlariga tez-tez bostirib kirishlari va Balx bilan munosabatlarning yomonlashuvi og'ir oqibatlariga olib kelgan[1]. Xonlikning iqtisodiy hayoti borgan sari izdan chiqib boraverdi. Bunday vaziyatda oldingi davrlarda bo'lgani kabi davlat xazinasini to'ldirishning asosiy vositasi bu soliqlar va turli yig'imlardir. Soliqlarning asosiy qismi esa, oddiy xalq zimmasiga yuklanadi. Bu omillar oddiy xalqning sabr-kosasini to'ldiradi. 1681-yilda Buxoro xonligida yana bir yirik qo'zg'olon sodir bo'ldi. Bu safar Zarafshon vodiysining Miyonqol mavzesi aholisi yirik yer egalari tomonidan zo'rovonligiga qarshi bosh ko'taradilar. Miyonqol Buxoro xonligining yirik dehqonchilik markazlaridan biri bo'lib, Oqdaryo va Qoradaryo oralig'ida joylashgan[2]. Miyonqolliklar soliqlar va zo'rovonliklarga chidab tura olmadilar. Qo'zg'olon ancha yirik tus olib, Sirdaryoning quyi oqimidan ko'chib kelgan qoraqalpoqlar va o'zbeklarning xitoy-qipchoq urug'i vakillari ham miyonqolliklar bilan hamnafas bo'ldilar. Qo'zg'olonning ommaviy tus olishidan cho'chigan Subhonqulixon ularga qarshi yirik qo'shinni yuboradi. Qo'zg'olon bostirildi. Lekin, ko'p o'tmay Miyonqolliklar yana isyon ko'tardilar. Qo'zg'olonchilar bu safar ancha uyushqoqlik bilan faol harakat qildilar va xonlik ma'muriyatini og'ir ahvolga solib qo'ydi. Lekin, shunday bo'lsa-da, adib Xoja Samandar Termiziy tomonidan "ikkinchi sohibqiron" deb olqishlangan Buxoro xoni Subhonqulixon qo'zg'olonni bostirdi[14]. Subhonqulixon hukmronligining keyingi davrlarida ham qo'zg'olonlar bo'lib turdi. Jumladan,

Mahmudbiy otaliqqa qarshi o'zbeklarning yirik urug'laridan bo'lgan quramalar va tog'li Badaxshon aholisi isyon ko'taradi. Lekin, muarrix Muhammad Yusuf Munshiyning bergan ma'lumotiga ko'ra, qo'zg'olon oddiy xalqning istagi bilan emas balki, yirik o'zbek qabilalari sardorlarining irodalarini ifoda etgan. Kundan-kunga xon oldida obro'si oshib borayotgan Mahmudbiy otaliqning faoliyati ayrim amaldorlarga yoqmaydi. Ular xalq qo'li bilan Mahmudbiy otaliqni sha'nini toptashga harakat qilishadi[7]. Qo'zg'olon ancha shiddatli tus oladi. Balxni boshqarayotgan Mahmudbiy otaliq bundan qo'rquvga tushib qoladi. Mahmudbiy otaliq shiddatli tus olib borayotgan qo'zg'olonni bostirishga ojizlik qildi. Buning sababini esa, Balxga valiahd tayinlanmaganligi bilan izohlaydi va Subhonqulixon hali yosh bo'lgan nabirasi Muhammad Muqim Sultonni Balxga hokim qilib yuborishni so'raydi. Lekin, xon Mahmudbiy otaliq iltimosini rad etdi. Bunday talabni aslida isyonni uyushtirgan qabila sardorlari qilayotgan edilar. Ularning ta'qibidan cho'chigan Mahmudbiy otaliq xonga bir-necha marotaba shu mazmundagi maktublarni yuborib turdi. Oxir-oqibatda qurama urug'i amirlari Mahmudbiy otaliq bilan bitim tuzadilar. Ularning o'zlari Balxga taxt vorisini yuborish to'g'risidagi talabnoma bilan Subhonqulixon huzuriga o'z vakillarini yuborishadi[7]. Bunday harakatlar Mahmudbiy otaliqning Balx boshqaruvini qo'ldan ketishiga olib keldi. Balxni boshqarish endilikda Solih xoja qo'lga o'tdi. Bu orada Qunduzning tog'li hududi aholisi ham Mahmudbiy otaliqqa qarshi qo'zg'olon ko'tardi. Otaliq ulardan qochib Badaxshonga ketishga majbur bo'ldi. Shundan so'nggina Subhonqulixon qozoqlar,

qoraqalpqlar va boshqa urug'lar vakillaridan iborat 200 ming otlq qo'shinni Balxga yubordi[7]. Xon qo'shinlari Amudaryodan o'tib, Balxga yetib kelishadi. Lekin, Balx aholisi buxoroliklarni shaharga kiritmaslik uchun bor imkonlaridan foydalanib juda qattiq qarshilik qildilar. Solih xoja bu paytda Badaxshonda bo'lgan Mahmudbiy otaliqqa yordam so'rab murojaat qiladi. Shaharni egallash uchun juda qattiq janglar davom etdi. Buxoro qo'shinlari yoshu-qarini ayab o'tirmadilar. Bu janglar yigirma bir kun davom etdi. Balxliklarning matonat bilan qarshilik ko'rsatishlari o'z natijasini bermay qolmadi. Buxoro qo'shini jangda mag'lub bo'ldi va ortga chekindi. Bunday bo'lishiga asosiy sabablardan biri xonning yirik amirlar va din ulamolari tomonidan qo'llab-quvvatlanmaganligi edi. Balxda esa, nisbatan tinchlik o'rnatildi. Shundan keyin bu yerda Mahmudbiyning mavqei yanada mustahkamlanadi. Shu tariqa Buxoro xonligi valiahdi tomonidan boshqariladigan Balx asta-sekin Buxorodan mustaqil faoliyat yuritish yo'lidan bordi. Xullas, Subhonqulixon davrida Buxoro xonligining Balx bilan ziddiyatda bo'lishi, xivaliklarning tinimsiz hujumlari mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotini izdan chiqardi. Shahar va qishloqlar vayron bo'ldi, talon-taroj qilindi. Sug'orish inshootlari vayron etildi. Xalqning ijtimoiy turmushi yanada qiyinlashdi[12]. Uning davrida yetti yillik soliqni birdaniga yig'ib olishga harakat boshlanadi. Tinimsiz urushlar, soliqlarning haddan tashqari ko'pligi, mahalliy amaldorlarning beboshliklari va tez-tez takrorlanib turgan tabiiy ofatlar vaziyatni yanada murakkablashtirdi. XVIII asr boshlariga kelib Buxoro xonligidagi inqirozli vaziyat yanada kuchaydi. Endilikda ashtarxoni hukmdorlar yirik o'zbek qabilalari sardorlari va saroy amaldorlari qo'lida qo'g'irchoqqa aylanib qoladi. Subhonqulixon(1681-1702)dan keyin taxtga Ubaydullaxon II(1702-1711) o'tirdi[12]. Ubaydullaxon II davrida xonlikning turli hududlarida norozilik namoyishlari, qo'zg'olonlar bo'lib turdi. Ubaydullaxon II mavjud siyosiy tarqoqlikni bartaraf etishga harakat qilib, markaziy hokimiyatni mustahkamlashga intilgan joniylar sulolasining oxirgi vakili bo'ldi[4]. Lekin, u bu niyatlariga erisha olmaydi. Ubaydullaxon II ning yirik zamindorlar, amirlar ayniqsa, xonlikda uzoq davrlardan beri o'z mavqeilariga ega bo'lgan jo'ybor xo'jalari bilan yomon munosabatda bo'lishi vaziyatni og'irlashtirdi[4]. U amalda real hokimiyatga ega bo'lmay yirik amaldorlar qo'lida qo'g'irchoqqa aylanib qoladi[6]. Ubaydullaxon II hukmronligining ilk yillarida Hisor viloyatida yirik qo'zg'olon sodir bo'ldi. Bu viloyat o'zbeklarning yirik yuz urug'i tomonidan idora qilinardi. Qo'zg'olonga asosiy sabab, Hisorlik yuz qabilasining yetakchisi O'tkan bilan Samarqand o'zbek yuzlari yo'lboshchisi Muhammad Rahimbiy o'rtasidagi dushmanlik munosabatlari edi[13]. Bu dushmanlik ortidan Muhammad Rahimbiyning o'zi buxoro qo'shinlariga bosh bo'lib Hisorga yurish qiladi. Yurish chog'ida buxoroliklar tomonidan vahshiyliklar bilan birga musulmon odatlariga to'g'ri kelmaydigan ishlarni ham qilishdilar. Jumladan, qabrlarni buzib tahqirladilar, uylarga o't qo'yidilar, sug'orish inshootlarini izdan chiqardilar. Bularning hammasi Hisor aholisining sabr-kosasini to'ldirdi. Buxoroliklar hisorliklar va ularga yordamga kelgan qo'shni tumanlardan yig'ilgan aholining juda qattiq qarshiligiga duch keldi va 1703-yilgi yirik Hisor qo'zg'oloni shu tariqa vujudga keldi[1]. Buxoro xonligida ko'tarilgan eng yirik xalq norozilik harakatlaridan biri 1708-yilda sodir bo'ldi. Bu qo'zg'olonga Ubaydullaxon II ning pul islohoti sabab bo'ldi[3]. Tinimsiz davom etgan ichki urushlar, qo'shni davlatlarning tez-tez hujumlari, xonlik saroyida har xil chiqimlarning kundan-kunga ortib borishi va xazinani talon-taroj qilinishi oqibatida davlat xazinasi bo'shab qoldi. Bunday vaziyatda Ubaydullaxon II pul islohoti o'tkazish orqali ahvolni o'nglamochi bo'ldi. U 1708-yilda xonlikning moliyaviy masalalar bo'yicha asosiy amaldori Mehtar Shofe va o'zbeklarning saroy qabilasidan bo'lgan davlat xazinachisi Xoja Bolta bilan maslahatlashib pul islohotini o'tkazdi. Bu islohot xonlikda ilgari mavjud bo'lgan tarkibi 35-36 foiz kumushni tashkil etuvchi tangalar o'rniga boshqasini zarb qildirishdan iborat bo'di[13]. Unga ko'ra, endilikda xuddi shu kabi og'irlikdagi tangalar o'rniga tarkibi 9 foizga ya'ni, 4 barobarga kam kumush bo'lgan tangalar zarb qilindi. Bu tangalarning qiymati esa, oldingi tangalar bilan bir xil deb belgilandi[5]. Bu islohot aholining ko'pchilik qatlami tomonidan qabul qilinmadi. Savdogarlar, usta-

hunarmandlar, novvoylar va boshqa kasb egalari o'z mollarini bu qadrsizlangan pulga sotmadilar, ayr boshlamadilar. Buxoroda ko'plab do'konlar yopildi, ustaxonalar o'z faoliyatini to'xtatdi. Natijada, aholining ahvoli juda og'irlashib qoladi. Muarrix Muhammad Amin Buxoriyning ma'lumotiga ko'ra, oddiy va kambag'al aholi hatto yeyishga non topolmay qolgan. Qiyin ahvolga tushib qolgan minglab xalq ommasi hukmdor saroyiga kelib, o'z arzlarini bildirishmoqchi bo'ladi. Biroq ular saroyga kiritilmaydi va shikoyati tinglanmaydi. Shundan so'ng, qo'zg'olonchilar o'zlari ishongan kishiga murojaat qilish orqali niyatlariga erishmoqchi bo'ladilar. Ular o'zlariga devonai Pansadmoniyni rahbar etib saylaydilar va xonning eng ishonchli amaldorlaridan bo'lgan Ma'sum otaliqning uyiga boradilar va undan yordam so'raydi. Ularning shijoati va talabidan qo'rqib ketgan Ma'sum otaliq ularning arzlarini tinglaydi va xonga yetkazib qo'yishini aytadi. Ammo, umidlari puchga chiqqan olomon ark darvozasi tomon yo'l oldilar. Ular baland ovozlarda xon siyosatini la'natladilar va darvozani toshbo'ron qildilar[13]. Biroq, qurolsiz namoyishchilar saroy qo'riqchilari tomonidan haydab yuborildi. Ubaydullaxon II savdogarlarga do'konlarini ochishni va yangi pul bilan savdo qilish haqida qat'iy farmon berdi. Ammo, bu farmon ijrosiz qoldi. Natijada, xon yon berishga majbur bo'ldi. Endilikda yangi kumush tangalar eskisining yarmiga teng qiymatda deb e'lon qilindi[10]. Aslini olganda, bu qo'z'g'olon asosan, xonga va noinsof amaldorlarga qarshi qaratilgan edi. 1708-yilgi qo'zg'olon bostirildi. Lekin, qo'zg'olonchilar to'liq bo'lmasada, o'z maqsadlariga erishdilar. Chunki, ular xonni va amaldorlarni qo'rqitib qo'ydi va murosa qilishga majbur etdi. Xon qaytadan pul islohotini o'tkazdi. E.A. Davidovich ta'kidlab o'tganidek, "Qo'zg'olon muvaffaqiyat qozondi: xonlik yon berishga, islohotni o'zgartirishga, yangi kumush tangalarning majburiy qiymatini ikki barobar tushirishga majbur bo'ldi" [3]. Xullas, 1708-yilgi xonlik poytaxtida ko'tarilgan yirik qo'zg'olon tufayli xon va mansabdorlar ularga yon berishga majbur bo'lib, pul islohotining mazmuni o'zgartirilgan bo'lsa-da, xonlikning iqtisodiy ahvoli yaxshilanmadi. Xonlikning turli viloyatlarida norozilik harakatlari keyingi yillarda ham davom etdi. Tarixchi Abdurahmon Tolyening bergan ma'lumotiga ko'ra, 1713-yilda Samarqand shahrida qo'zg'olon ko'tarildi. Samarqand hokimi bo'lgan Farxodbiy parvonachi o'z siyosatida mazlum xalqni ezish yo'lidan bordi. U hatto yirik mansab egalari, harbiy boshliqlarni ham ayab o'tirmadi va qiyin ahvolga solib qo'ydi. Oqibatda, Farxodbiy parvonachiga qarshi turli qatlam vakillaridan iborat harakat yuzaga keldi. U hokimiyatdan mahrum qilindi. Shahar boshqaruvi Muhammad Rahimbiy do'rmon qo'lga topshirildi[6]. Muhammad Rahimbiy ham boshqaruvda qattiqqo'llik bilan siyosat yurgizdi. Uning o'zi asosan, xitoy-qipchoqlar urug'laridan iborat bo'lgan Samarqand viloyatini boshqarishga qiynaldi. Shuning uchun u o'ziga qarindosh kenagas qabilasidan bo'lgan Sulton to'qsobani Shahrisabzdan chaqirdi va Samarqand aholisini zulm bilan idora qila boshladi. Oqibatda, shu yili Samarqandda yana xalq qo'zg'olon ko'tardi. Ko'p sonli shahar aholisi oyoqqa turdi. Sulton to'qsoba shahardan haydab chiqarildi[6]. 1718-19-yillarda Buxoro xonligidagi eng yirik viloyatlardan biri Balxda qo'zg'olon ko'tarildi. Bu qo'zg'olon Balx hokimi bo'lgan Muhammadxonning jabr-zulmiga qarshi sodir bo'ldi. Muhammadxon o'z boyligini ko'paytirish uchun hech narsadan tap tortmaydi. Uning siyosatidan norozi bo'lgan Balx aholisining juda katta qismi qo'zg'olonda ishtirok etdi. G'azablangan aholining harakatidan qo'rquvga tushgan Muhammadxon o'z odamlari bilan Balxni tark etib, Shibirg'onga qochishga majbur bo'ldi. U ochko'zligi va to'rovon siyosati uchun xalq tomonidan Kofirxon deb atalgan. Bu qo'zg'olondan so'ng Balxda hokimiyat tepasiga Musoxonning o'g'li Arabxon keladi[6]. Ashtarxoniylar davrining so'nggi yillarida ham Buxoro xonligining turli hududlarida xalq norozilik harakatlari sodir bo'lib turdi. Bunga turli omillar sabab bo'ladi. Masalan: XVIII asrning 20-yillarida Buxoro va unga tutash hududlarda kuchli ocharchilik boshlandi. Ocharchilikdan nafaqat kambag'al aholi, balki o'ziga to'q mulkdor tabaqa vakillari ham aziyat chekdi. Bu dahshatli ocharchilik natijasida ko'plab kambag'al aholini vakillari vafot etishdi. Hatto, ota-onalar o'z farzandlarini sotib yuborish hollari kuzatilgan. Bunda ular faqat moddiy

manfaatdorlik uchun emas balki, farzandlari ochdan o'lmaslik va borgan joylarida yashab ketish umidida ham shunday qilishga majbur bo'lganlar. Ochlikdan aziyat chekkan aholi qo'zg'olon ko'tardi. Ahvol shu darajaga borib yetdiki, endilikda qo'zg'olonchilar xonga tegishli bo'lgan mol-mulkka tajovuz qiladilar. Oqibatda xonga tegishli bo'lgan tuyalar, otlar va yem-xashakning yarmidan ko'pi fuqarolar tomonidan talon-toroj qilindi[9]. Xon bu vaziyatdan chiqib ketishga ojizlik qildi. Omon qolgan tuya va otlarini saqlab qolish uchun ularni yaylovlarga chiqarishdan ham cho'chib qoldi. Keyingi yillarda Karmana, Miyonqol, Shahrisabz va xonlikning boshqa hududlarida mehnatkash aholining g'alayonlari bo'lib turdi. Shulardan biri, 1745-yilda Miyonqolda ko'tarildi. Bu harakat shu hududda yashovchi xitoy-qipchoqlar tomonidan amalga oshirilib, unga Ibodullabiy boshchilik qildi[8]. Isyonchilar poytaxt tomon harakat boshlashadi. 1745-yil aprel oyi oxirlarida ular Buxoro shahridan 9 km shimoli-sharqda joylashgan Shayx Bahovuddin Naqshbandiy maqbarasiga yetib keladilar. Darg'azab qo'zg'olonchilar Buxoroga hujum qilib, ko'plab aholi vakillarini asirga oladilar va talon-taroj yo'li bilan qo'lga kiritilgan oljalar bilan ortga qaytadilar. Qo'zg'olonchilar Bahovuddin Naqshbandiy maqbarasi joylashgan qabriston buyumlarini talashdan ham tap tortmadilar. Poytaxtda muntazam qo'shinning yo'qligi, borlari esa, son jihatdan kamligi uchun qo'zg'olonni bartaraf etib bo'lmasdi. Qo'zg'olonchilarga yon berish maqsadida buxoro xoni Abulfayzxon Ibodullabiyni devonbegi lavozimiga tayinlab vaziyatni yumshatmoqchi bo'ldi. Vaziyatga Eron shohi Nodirshoh aralashdi. U Marv shahri hokimi Shohqulixon boshchiligidagi 20 ming askarni Muhammad Rahimbiy hamrohligida Buxoroga yubordi. Muhammad Rahimbiyga keng vakolatlar berib, Buxoroning siyosiy ahvolni nazorat qilishni va bu haqda ma'lumot berib turishni topshiradi. Shu tariqa eron qizilboshlari

va turkmanlardan iborat qo'shin qo'zg'olonni bostirdi. Qo'zg'olonchilar jazolandi, Ibodullabiy esa, oldirildi. Shu tariqa Miyonqol qo'zg'oloni bostirilgan. Mehnatkash aholining ahvoli esa, og'irligicha qolaverdi. Xonlikdagi siyosiy vaziyat borgan sari botqoqqa botib boraverdi. Oqibatda, Abulfayzxon hukmronligining so'nggi davrida Buxoroda Eron hukmdori Nodirshohning ta'siri kuchaydi va mang'it qavmining mavqeyi oshdi[11].

Xulosa. Buxoro xonligida hukmronlik qilgan Ashtarxoniylar sulolasi vakillari mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy hayotida chuqur islohotlarni amalga oshira olmadi. Aholining turmush darajasi xonlikni bu suloladan oldin boshqargan Shayboniylar davridagidan ham tushib ketgandi. Yuqorida ko'rib chiqdikki, Joniylar davrida xonlikning turli hududlarida tinimsiz qo'zg'olonlar davom etib turdi. Hatto, poytaxt Buxoro aholisi ham o'z yashash sharoitidan norozi ekanliklarini bir-necha marotaba isyonlarida ifoda etdi. Ammo, bu harakatlarning aksariyati bostirildi. Qo'zg'olonchilar o'z maqsadlariga erisha olmadilar. Bunday bo'lishiga bir qancha obyektiv sabablar bor albatta. Birinchidan, bu qo'zg'olonlarning deyarli barchasi stixiyali tarzda ko'tarilgan. Natijada, ular osonlik bilan bostirilgan. Ikkinchidan, qo'zg'olonchilarda jangovar qurollarning bo'lmasligi, ularning mag'lubiyatiga olib kelgan. Uchinchidan, bu harakatlardan bir-birlariga dushmanlik qilib kelayotgan yirik qabilalar sardorlari o'z manfaatlarini uchun foydalanganlar. Bundan qo'zg'olon ko'targan aholi vakillari faqat zarar ko'rgan xolos. Shunday bo'lsa-da, bu xalq harakatlari Buxoro xonligida mavjud siyosiy tuzumning zaifligidan dalolat berib, uning inqirozga yuz tutishni tezlashtirdi. Oqibatda, XVIII asrning o'rtalariga kelib iqtisodiy va siyosiy inqiroz uyg'unlashib Joniylar sulolasining inqirozini tezlashtirdi. Xonlik siyosiy hayotida yangi sulolaning kelishiga imkon yaratdi.

ADABIYOTLAR

1. Абдураимов М.А. Очерки аграрных отношений. Ташкент. "ФАН". 1966.
2. Бартолд В.В. К истории орошения Туркестана, СПб, 1914.
3. Давидович Е. А. История монетного дела Средней Азии XVII-XVIII вв., Душанбе 1964
4. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Кн. 2. Душанбе, 1989.
5. История народов Узбекистана. Кн 2. Ташкент, 1947.
6. Абдар-рахман Тале'. История Абулфайзхана. Пер. с тадж., пред., прим. и указ. А.А.Семёнова. Ташкент, 1959.
7. Мухаммад Юсуф Мунши. Муким-ханская история (Перевод с таджикского, предисловие, примечания и указатели профессора А.А. Семёнова), Тошкент, 1956.
8. Мухаммад Вафои Карманаги. Тухфат-ул-хони. (Мукаддима тахияи матн, нусхабадал, таълиқот ва феҳристҳои Чамшед Чуразода ва Нурулло Ғиёсов) Хучанд. "Нури маърифат", 2007.
9. Попов А. Сношения России с Хивой и Бухарой при Петре Великом. СПб. -Т. IX. -1853.
10. Rtveladze E.V. O'zbekistonning tarixiy o'tmishi. Toshkent. "San'at Jurnali". 2009.
11. Rajabov Q., Inoyatov S. Buxoro tarixi. Toshkent, "Tafakkur", 2016.
12. Sagdullayev A., Aminov B., Mavlonov O', Norqulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat taraqqiyoti. I qism Toshkent. "Akademiya", 2000.
13. Мир Мухаммед Амин-и Бухари. Убайдулла-нама. Пер. с тадж. с прим. А.А.Семёнова, Ташкент, 1957.
14. Хожа Самандар Термизий. Дастур ул-мулук(подшоҳлар учун дастур). Форс-тожик тилидан эркин таржима, сўз боши, тадқиқот, ҳикоялар, изоҳлар муаллифи Жаббор Эсонов. Тошкент, "ШАРҚ", 2001.